

ІСТОРИЧНА ДУМКА

Стоян Т. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЗАБОРОНА ДРУКУ ТА ВИЛУЧЕННЯ КНИГ ЯК РАДИКАЛЬНИЙ МЕТОД ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПОЛІТИЧНОЇ ЦЕНзуРИ В УРСР 1920-1930-Х РР.

Аналізується оперативно-профілактична діяльність органів політичної цензури у видавництвах, бібліотеках радянської України 1920-1930-х років. З'ясовується ідеологічна мотивація заборони друку книг та специфіка ритуалу їх конфіскації.

Ключові слова: політична цензура, бібліотеки, книги, конфіскація.

Нові історичні умови, в яких функціонує українське суспільство, сприяли посиленню уваги до вивчення **актуальної проблеми** становлення та функціонування системи політичної цензури в СРСР 1920–30-х рр. Досліджуючи роль цензури, важливо показати форми і методи здійснення політично-ідеологічного контролю за різними сферами життя суспільства, її вплив на формування світоглядних уподобань інтелігенції та інших верств населення України. Одним із важливих аспектів зазначеної проблеми, що потребують посиленої уваги вчених, є з'ясування причин, суті та наслідків ідеологічного відбору літератури щодо її заборони та конфіскації.

Заборона та вилучення “ідеологічно невитриманої” літератури належали до радикальних методів профілактичної діяльності органів політичної цензури. Дослідники історії становлення радянської системи політично-ідеологічного контролю зосереджуються саме на заходах і принципах вилучення книг з бібліотек, Книжкової палати України, магазинів, архівосховищ [8]. Але факт фізичного вилучення був вже завершальною стадією роботи того чи іншого органу цензури, тому важливо з'ясувати ідеологічну мотивацію заборони друку книг та специфіку ритуалу конфіскації, показати систему відбору літератури, її авторський контингент, а не лише політологічну класифікацію. Саме це з'ясування і стало **метою** нашої наукової розвідки.

Організоване і системне вилучення суспільно-політичної та художньої літератури розпочалося в Україні одразу після створення Центрального управління у справах друку (ЦУДу), тобто з серпня 1922 р. В архівному фонді Наркомосу УСРР збереглися два коротких звіти ЦУДу щодо конфіскації літератури. Перший стосувався жовтня – грудня 1922 р., у якому згадувалося 403 книги, з них 61 політична, 100 релігійно-філософського характеру [17, арк. 109]. До списків про вилучення потрапили твори М. Грушевського, Г. Клепатського, С. Вікула, В. Резніченка, С. Єфремова, Д. Донцова, М. Покровського, які стосувалися історії України та Росії. В іншому звіті, який охоплював жовтень 1922 р. – жовтень 1923 р., тобто господарський рік, говорилося про перегляд 1020 іноземних видань, а також про видачу дозволів на друк книг [13, арк. 291]. Отже, друга половина 1922 р.

виявилася початковим періодом формування системи конфіскації літератури за політично-ідеологічними ознаками.

Упорядкування процедури вилучення заборонених до використання книг відбувалося протягом січня – березня 1923 р. Спочатку ЦУД розробив проект постанови “Про конфіскацію належних до вилучення з продажу і поширення літератури”, датований січнем 1923 р., про що свідчать підписи І. Кулика та К. Преді. Існувала також “Пояснювальна записка” до проекту постанови, у якій ЦУД надавалося право складання списку книг, які підлягали вилученню. 16 березня 1923 р. Раднарком УСРР розглянув та прийняв остаточно текст постанови “Про конфіскацію належної до вилучення та продажу і поширення творів друку” у редакції малого РНК Конфіскації підлягали літературні друковані твори, заборонені ЦУДом до продажу і поширення, які перебували в магазинах, бібліотеках, а якщо знаходилися в державних установах, то їх відправляли на макулатуру.

Література, яка надходила із-за кордону, згідно тимчасових правил її перегляду на митницях від 23 березня 1923 р., спочатку затримувалася політконтролем ДПУ, а згодом відправлялася до ЦУД на експертизу. Зокрема, 8 лютого 1923 р. начальник відділу політконтролю ДПУ К. Предіт направив в ЦУД 59 книг, вилучених в Дніпропетровську, щоб отримати обґрунтування конфіскації [14, арк. 2]. Там були твори О. Керенського, Л. Толстого, М. Драгоманова (“Автобіографія”), М. Булгакова (“На пиру богів”), В. Підмогильного. ЦУД терміново повідомив начальників губуправлінь про негайне вилучення літератури видавництва “УМСА” (Нью-Йорк – Прага) з усіх магазинів та бібліотек, заборонивши категорично її ввезення на територію УСРР. Заборонялося також ввозити книги російською мовою за старою орфографією. Не підлягала ввезенню література німецьких видавництв, яка виходила з подвійною позначкою міст: Берлін – Москва, Берлін – Петроград. До цієї категорії потрапили і решта видавництв, у тому числі й українських, що діяли поза УСРР (“Оренштейн”, Київ – Лейпциг; “Червона Калина”, Львів – Київ; “Дніпросоюз”, Київ – Відень).

Вилученню підлягали праці з проблем кооперації і демократії [15], а конфіскації підлягала література, яка знаходилася в сільських та районних бібліотеках [15, арк. 47]. Церковно-релігійна та містична книга, серед них і казки, усувалися в полицю навчальних закладів [16, арк. 5]. Конфісковували брошури про діяльність профспілки працівників харчової промисловості [17, арк. 126], а також твір О. М. Толстого “Корова” [14, арк. 33]. Цензура виконувала відповідні інструкції. Майбутній критик і письменник І. Кулик навіть написав доповідну записку наркомові освіти В. П. Затонському про те, що Київський губвидав опублікував вірші Ф. Тютчева “О русском народе” та “Россия”, які були “просякнуті релігійним патріотизмом”, а в книзі “Початкова граматики української мови” О. Курила політцензор розгледів “пропаганду націоналізму” [9, арк. 124]. У віршах Ф. Тютчева говорилося про довгоочікуване звільнення від самодержавства, про “край родной долготерпенья”, тобто вони цілком відповідали соціально-класовим критеріям політичної цензури.

Книги вилучали не за національною ознакою їхніх авторів, а за місцем видання та відповідною класифікацією Головліту (релігійні, містичні, політичні тощо). В Харкові діяв книжковий магазин “Москва”, у якому продавали книги І. Еренбурга, Г. Ахматової, А. Марголіна [22, арк. 18]. Водночас заборонили випуск “Портреты русских поэтов”, “Молитва о России” І. Еренбурга, ввезення поеми О. Блока “12”. Таким було рішення К. Предіта від 9 та 23 квітня 1923 р. [14, арк. 33].

Українська книга, яка виходила в УСРР на початку 1920-х років, підлягала

системному політичному контролю та ідеологічному редагуванню. Видавничий план Головоцвиху НКО УСРР 1923/24 р., до якого потрапили навчальні посібники Я. Чепіги, І. Соколянського, О. Курила, М. Яворського, В. Воропая та інших, проходив через рецензування політредакторів ЦУДу. Зокрема, підручник з всесвітньої та російської історії М. Рожкова, перекладений українською мовою, мав візу-дозвіл ЦУДу: “допустити в бібліотеках профшкіл” [24, арк. 1].

Художня література проходила обов'язкове рецензування політредактора видавництва або ЦУДу. Саме вони дозволили друк творів В. Поліщука, М. Хвильового, І. Кулика, В. Сосюри, С. Касанюка, В. Блакитного, М. Йогансена, В. Коряка у 1923 р. [9, арк. 43]. Рукописи підлягали ретельному редагуванню. Видавництва мали внутрішню інструкцію редакційної підготовки творів. Дозволялася “ідеологічно-художня обробка”, навіть деякі “...купюри й додатки в місцях, що не відповідають сучасній ідеології, іноді цілковита переробка тексту, редагування мови, як з боку стилю, так і з боку правопису” [23, арк. 15-16]. Зокрема, редактор Всеукраїнського видавництва вважав доцільним “грунтовну переробку” творів І. Карпенка-Карого (“Сава Чалий”, “Сто тисяч”), М. Смотрицького (“Ой, не ходи Грицю...”), В. Винниченка (“Співочи товариства”). Оригінальні тексти заборонялися перевидавати.

Дозволів на друк та поширення книг було значно менше, ніж їх вилучення.

Серед українських авторів, судячи зі списків конфіскованої літератури, самими “популярними” для політцензорів були – М. Грушевський, Д. Донцов, Д. Драгоманов, Б. Грінченко, В. Рєзніченко. 12 квітня 1923 р. вилученню підлягали 868 книг, у тому числі Л. Старицької-Черняхівської, Х. Барановського, О. Скорописа-Йолтуховського, С. Єфремова, а також книга О. Чайнова про визначення аграрного питання [17, арк. 126].

Звіти губернських управлінь у справах друку, тобто місцевих органів політцензури, мають статистику конфіскованої літератури. Так, в Дебальцево на Донбасі 23 квітня 1923 р. було конфісовано 260 назв книг церковно-релігійного характеру [22, арк. 5]. Інколи траплялися суперечливі висновки політредакторів стосовно заборони тієї чи іншої книги. Наприклад, книгу Г. Клепатського “Батько нового українського письменства Ів. Котлярьський” дозволили продавати, а передрук заборонили [14, арк. 254].

17 квітня 1923 р. ЦУД шляхом циркулярного інформування губернських управлінь пояснив механізм конфіскацій літератури. Вона вилучалася з сільських, повітових, районних бібліотек, з навчальних закладів, а в бібліотеках губернського рівня залишаються у “відділі книг”, які не видавалися читачам. У травні 1923 р. з'явилася головлітвіська “Інструкція про порядок конфіскації й розподілу вилученої літератури”, згідно якої основна маса книг підлягала “фізичному знищенню”, а декілька примірників залишалася у “відділах спеціального зберігання” [25, с. 62-63]. Обмежений кількісно штат органів політцензури не встигав здійснювати попереднього контролю, тому виходили книги “ідеологічно невитримані”.

Головлітвіські списки про вилучення російської літератури у 1923 р. свідчили про цензорську лихоманку, про дивну поспішність. 13 червня 1923 р. серед заборонених книг опинилися: твори В. Катаєва (“Восемьдесят пять” за “контрреволюційне спрямування”), “бульварна” оперета “Сильва” Е. Кальмана, вірші та оповідання “Жертва” І. Новикова (“дискредитує наші ідеали в галузі захисту дітей”). Заборонялися до поширення на території радянських республік книги, видані в німецьких видавництвах у 1923 р.: К. Бальмонт Н. Волошин, О. Аверченк, В. Шкловський, Шарль де Костер та інші. Деякі з книг цих авторів стали “забороненими”, тому що мали стару орфографію, інші – належали

до політично-ідеологічної класифікації: містичні, ідеалістичні, “бульварні”.

Дослідники “бібліотечної цензури” не згадують інструкції Головополітосвіти про вилучення усіх видів літератури з бібліотек, читалень та книжкового ринку, датовану груднем 1923 р., яку особисто читала, редагувала і підписала Н.К. Крупська. “Посилення політико-освітньої роботи не може бути виконаним, – наголошувалося в ній, – якщо не звільнити від контрреволюційної і шкідливої літератури книжковий склад бібліотек. Конкретно повинні бути вилучені: а) По відділу психології, філософії та етики – книги в дусі ворожому соціалізму і діалектичному матеріалізму. б) Відділ релігії повинен зберігати лише антирелігійну і проти церковну літературу. в) По відділу природознавства – книги, які змішують науку з релігійними домислами, з роздумами про аморальність дарвінізму і матеріалізму” [25, с. 73]. Викладений нею ритуал “очищення бібліотек” від “шкідливої літератури” демонстрував ідеологічні пріоритети влади, її цензурних органів. Розпочалася широка кампанія пошуку відьом, яка мала ознаки фашизму, позаяк конфісковані книги спалювали, здавали в макулатуру, розривали. 6 грудня 1923 р. ЦУД вимагав від його підрозділів належної реєстрації зарубіжної літератури, оперативного рецензування та візування за принципом “дозволена” або “не дозволена” для використання, повертаючи її до спецсховищ [18, арк. 139].

Середина 1920-х років, яку історики вважають апогеєм непівського економічного ренесансу, була далекою від “культурного НЕПу”, враховуючи індивідуальні та колективні форми застосування політцензури, які стосувалися окремих творів і цілих видавництва. Відоме спільне російсько-німецьке видавництво “Брокгауз і Ефрон”, яке виникло наприкінці XIX ст., спробувало пристосовувати свою діяльність в роки НЕПу, але одразу попало під нагляд радянської цензури. Відстежуючи його роботу за січень – серпень 1924 р., політцензор констатував “серйозність видавництва”, яке “...часто видає літературу, ідеологічно непридатну” [25, с. 81]. Високим рівнем “ідеологічно непридатної” літератури вирізнялися видавництва “Книга”, “Колос”, “Петроград” – від 30 до 60% “браку”. Характеризуючи приватні видавництва у грудні 1925 р., головлітвівські цензори підкреслювали наявність низки “ідеологічних прорахунків” у видавництва “Брокгауз і Ефрон”, яке “охоче йде на виправлення і зміни” [25, с. 93]. Видавництво “Время”, яке займалося перекладами белетристики, з ідеологічної позиції друкувало книги, що “...належать перу буржуазних письменників і відображають буржуазну ідеологію” [7].

Українські рецензенти та політредактори перевіряли змістову і політичну складу історичної та художньої літератури. Зокрема, у січні 1925 р. Н. Мірза-Авак'янц написала рецензію на збірник “Українська історія в статтях і нарисах XVI–XVIII в.”, упорядкований Й. Гермайзе. До збірника були залучені статті М. Грушевського, М. Покровського, але рецензенти визнали доцільним видавати як “...матеріал для семінарської роботи в педвузах” [21, арк. 91-93]. У березні 1925 р. НКО УСРР заборонив видавати словники української мови без дозволу Академії наук [20, арк. 104]. У травні 1925 р. О. І. Попов написав рецензію на брошуру І. Хаїта про дитячий комуністичний рух, визнавши її непридатною для видання, тому що автор “...не розуміє, не знаючи, мабуть, “української” їх постановки” [24, арк. 4]. Рецензії стосувалися переважно змістової та професійної якості книг, меншою мірою ідеології.

21 грудня 1925 р. НКО УСРР розповсюдив чергову інструкцію “Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури із книгозбірень й читалень, книгарень та кіосків ринку”, яку цитують українські дослідники цензури [8, с. 132-133]. Інструкція була певним підсумком досвіду боротьби з

“контрреволюційною” літературою, програмою і тематикою її негайного вилучення. У грудні 1926 р. з’явилася інструкція по перегляду книг в бібліотеках, у якій зазначалося, що масові вилучення торкнулися окремих творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, літературних праць В. Белінського, О. Герцена, М. Добролюбова, О.С. Пушкіна, Л. М. Толстого [25, с. 110]. Переглядали книги видатних російських та західних письменників, які не викликали “антисоціальних почуттів”, хоча більшість з них пропагувала “буржуазну ідеологію” та “міщанську мораль”, а деякі “занепадницькі і реакційні настрої”. До таких належали художні твори А. Андрєєва, А. Білого, І. Буніна, Ф. Достоєвського, О. Пушкіна, О. Толстого. Дійсно, для цензури не існувало авторитетів, вона фактично виконувала інструкцію, важливою була не форма твору, а його “ідеологічна чистота”.

Головлітвська цензура досить вимогливо поставилася до казок. Головоцвих НКО УСРР навіть заборонив у 1925 р. їх використання в педагогічному процесі, тому що у них були антисоціальні та містичні явища. Однак, видавництво “Космос” розпочало влітку 1928 р. друк книги “Казки Андерсена”, до якого потрапило 80 казок. Держметодком, використовуючи рецензію директора Українського науково-дослідного інституту педагогіки О. І. Попова та дозвіл І. П. Соколянського, підтримав це видання, сподіваючись на вилучення з них елементів “...грубої містики, еротики, мотивів класового миру та інших мотивів і настроїв, шкідливих для нашої соціалістичної педагогіки”. Виявилось, що НКО УСРР визнав друк казок Г. Х. Андерсена “...проривом ідеологічного фронту в галузі дитячої літератури” та “виявом правого ухилу”. Держнаукметодком опублікував у червні 1929 р. “Відкритого листа”, у якому зазначалося, що ці казки “...наскрізь просякнуті стовідсотковою буржуазною ідеологією”, демонструють жадобу до “збагачення” [6]. Казка стала шкідливою, особливо в період так званої класової боротьби, проповідуючи ідеї класового миру, а не війни.

Рік “великого перелому”, тобто початок масової і примусової колективізації селянських господарств, яким став 1929 р., вплинув також на роботу органів політичної цензури. Так, у жовтні 1929 р. з’явилася чергова інструкція по очищенню бібліотек від “шкідливої” літератури. Автором та ініціатором її появи була Н. К. Крупська [25, с. 170]. Принципом класифікації літератури була ідеологічна установка за різними критеріями, успадкованими від попередніх інструкцій. Вилученню підлягали “ідеологічно невитримані” книги, а бібліотечні фонди розподілялися на “відкриті” та “обмежені” для читача. Конфісковувалися бібліографічні довідники старого зразка, але залишалися енциклопедії “Брокгауза і Ефрона”, “Гранат”, вилучалися усі дореволюційні журнали, усі без винятку релігійні видання, книги, у яких суспільно-політичні події висвітлювалися під кутом зору монархічних, реакційних, ліберальних та радикальних партій, кооперативна література, дореволюційні художні твори, просякнуті релігійними забобонами. Навіть художньо цінні твори, які були взірцем “літературної майстерності”, потрапляли до “чорного списку”, у тому числі книги М. В. Гоголя, В. Г. Короленка, Л. М. Толстого, Дж. Лондона, М. Твена.

17 серпня 1929 р. Укрголовліт, затверджуючи тематичний план видавництва “БІП” на 1929/30 р., дозволив видання російською мовою лише твори “красного письменства”, повну збірку М. Коцюбинського, найголовніші книги І. Франка, а також “не перечить проти того щоб до цього плану увійшли б і твори Винниченка” [12, арк. 8]. Водночас рекомендував “грунтовну переробку й редагування” літературних творів Ж. Верна, М. Ріда. Подібні вимоги стосувалися видавництв – “Український робітник”, “Наукова думка”,

навколо яких пропонувалося гуртувати “кадри комуністичних авторів”. ДНМК НКО УСРР заборонив 29 січня 1930 р. казки й оповідання Кіпніса, Твір М. Вороного “Носоріг” та Г. Бічер Стоу за такого дивного перекладу – “Дядькова Тома хата” [2]. 24 листопада 1930 р. літсектор НКО УСРР категорично заборонив використання в агротехнікумах праць економістів-аграрників О. Чайнова, М. Челінцева, М. Макарова, які були “...просякнуті відверто ворожою дрібнобуржуазною ідеологією” [3].

13 березня 1931 р. Сектор літконтролю провів нараду про новий порядок вилучення літератури, а головне про підготовку відповідної інструкції щодо техніки його здійснення. Вона мала широку назву – “Інструкція для переведення вилучення контрреволюційної, політико-шкідливої, ідеологічно невитриманої та порнографічної літератури за доданими списками з масових бібліотек і книгарень” [11, арк. 62]. Цей важливий для з’ясування особливостей техніки вилучення літератури документ не згадує дослідниця О. О. Федотова, відтак зупинимось на його змістові докладніше. “Одержавши списки книжок, – зазначалося в “Інструкції”, – що їх треба вилучити з книгарні масових бібліотек, райліт (міськліт) разом з центральною районовою бібліотекою (або міською), не передаючи їх ні в якому разі до широкого оголошення, протягом 2-х днів під персональну відповідальність інспектора Літа та завцентральної бібліотеки, організують це вилучення” [11]. У райцентрах вилучення проводили заврайбібліотекою, а по сільських 5-6 уповноважених за його керівництва. Акт вилучення залишався в районі, а другий примірник надсилався до Головліту. Надзвичайно високу пізнавальну цінність становить “Пояснювальна інструкція до вилучення літератури”, яку написав Ф. Б. Якубовський. “Щоб зручніше було користуватися з цих списків, – повчав він, – мотиви вилучення літератури відповідно класифіковано, при чому проти кожної книжки, замість тексту мотивів, поставлено цифрову умовну помітку. За цією класифікацією мотивів уся література поділяється на 10 таких груп” [11, арк. 64-65]. До першої була віднесена антирадянська література (цифра 1), до другої – література “ворожий пролетаріатові організацій, урядів, партій”, до третьої – буржуазна та дрібнобуржуазна ідеологія, антимарксистське спрямування, ідеалістичні тлумачення, до четвертої – релігійна та містична книга, до п’ятої – художня література, що “...не відповідає художньо-ідеологічним вимогам, антихудожня, макулатурна, бульварна, міщанська, порнографічна, реакційна і взагалі соціально-шкідлива книжка”, до шостої – шкільна, освітня література (підручники, педагогічні праці, дитяча книга), яка мала “ідеологічно-ворожий зміст і напрямок”, застаріла методологічно, не відповідала “сучасним радянським педагогічним і політико-виховним вимогам”, до сьомої – науково-популярна і науково-прикладна книга, до восьмої – література, що її “...не можна допускати з різних причин у даному виданні: ідеологічно шкідлива передмова, тенденційний підбір творів, елементи шкідливої агітації на обкладинках, у тексті, політичні гасла видавців антирадянських організацій, відсутність потрібної для масового читача відповідної редакції творів”, до дев’ятої – книги, які передавалися до спеціальних бібліотек, бібліографічна цінність, до десятої – “...агітаційна радянська література, що втратила свою цінність” [11, арк. 65-67]. Літературний критик Ф. Якубовський, готуючи цю “інструкцію”, переглянув та врахував тексти, вимоги і принципи усіх попередніх, але систематизував пріоритети цензурної політики в галузі виявлення “шкідливої літератури”. Заборонялося знищувати літературу на місцях. Один список з 3-х обов’язкових надсилався до Головліту.

Нові принципи і техніку вилучення почали активно застосовувати. Конфіскації підлягала “Робоча книжка для малописьменних “Шляхами новітніми. Випуск 1”, тому що

була вміщена казка “Хитрий Ленін” [5] але 10 квітня 1931 р. НКО УСРР звернув увагу на недоліки та “безліч політичних помилок: вилучають і продають на пуди у багатьох випадках літературу дуже цінну й потрібну для наукових робіт” [4]. Сектор літконтролю продовжував роботу над вдосконаленням інструкцій, але був переконаний у тому, що “...настигла потреба масового перегляду книжкового майна бібліотек” [4]. За 1931 р. Укрголовліт дав 9600 дозволів на друк різної літератури, а випущено було 6116 книг [10, арк. 8].

З середини 1930-х років розпочалася ще більша радикалізація системи політичної цензури, реорганізація її політики конфіскації суспільно-політичної, художньої літератури.

Отже, масове вилучення літератури з бібліотек та навчальних закладів належало до “цензурної репресії”, тобто до радикальних форм діяльності органів політичної цензури. В контексті світової історії це вело до культурної ізоляції України, до духовного регресу, виключення українців із загального культурного розвитку людства. Політика ізоляціонізму і “очищення” радянського культурного простору від “шкідливої” літератури мала на меті змінити світогляд широких верств населення СРСР і сформувати, в підсумку, на російській основі єдину “радянську націю”.

Використана література:

1. Большевик України. – 1929. – № 3. – С.15.
2. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – № 42. – Арт. 657.
3. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – № 51. – Арт. 777.
4. Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 23. – Арт. 263.
5. Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 9. – Арт. 109.
6. Відкритий лист до Державного науково-методологічного комітету НКО УСРР // Народний учитель. – 1929. – 19 червня.
7. ДАРФ, ф.А.-2306, оп.69, спр. 192, 52 арк.
8. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР–УРСР (1917–1990 рр.): монографія / Оксана Олегівна Федотова. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – 352 с.
9. ЦДАВО України, ф.166, оп.3, спр. 973, 588 арк.
10. Там само, оп.9, спр. 1136, 114 арк.
11. Там само, оп.9, спр. 1561, н/п.
12. Там само, спр. 493, 119 арк.
13. Там само, спр. 974, 564 арк.
14. Там само, спр. 975, 267 арк.
15. Там само, спр. 978, 118 арк.
16. Там само, спр. 980, 120 арк.
17. Там само, спр. 982, 107 арк.
18. Там само, спр. 993, 362 арк.
19. Там само, ф.177, оп.1, спр. 982, н/п.
20. Там само, ф.177, оп.3, спр. 1009, 309 арк.
21. Там само, ф.177, оп.3, спр. 1088, 74 арк.
22. Там само, ф.177, оп.3, спр. 351, 202 арк.
23. Там само, ф.177, оп.3, спр. 397, 234 арк.
24. Там само, ф.177, оп.3, спр. 79, 26 арк.
25. Цензура в Советском Союзе. 1917–1991. Документы / состав. А. В. Блюм. – М. : РОССПЭН, 2004. – XXII, 576 с.
26. Ярославский О. “О революции 1905 года (Ответ нашим критикам)” / О. Ярославский // Большевик. – 1931. – № 7. – С. 61–83.

А н н о т а ц и я

Анализируется оперативно-профилактическая деятельность органов политической цензуры в издательствах, библиотеках советской Украины 1920–1930-х годов. Выясняется идеологическая мотивация запрета издания книг и специфика их конфискации.

Ключевые слова: *политическая цензура, библиотеки, книги, конфискации.*

A n n o t a t i o n

Operatively-preventive activity of bodies of political censorship in publishing houses, libraries of the Soviet Ukraine of 1920 -1930th is analyzed. The ideological motivation of an interdiction of the edition of books and specificity of their confiscation is found out.

Key words: *political censorship, books, libraries, confiscation.*

Журба М. А.
*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ В СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (20-ТІ – 30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті аналізуються теоретичні підвалини впровадження ідеології комуністичного інтернаціоналізму в середовище українського селянства.

Ключові слова: *комуністичний інтернаціоналізм, селянство, соціалістичний експеримент, кооперація, тоталітаризм.*

Демократичний поступ та розбудова громадянського суспільства в сучасній Україні наштовхуються на закладені в тоталітарну добу вітчизняної історії деформації громадянської ініціативи. На час встановлення компартійного режиму в Україні абсолютну більшість її населення становило селянство. Натомість, розпочинаючи соціалістичний експеримент, більшовики мали на озброєнні застарілу марксистську теорію доби капіталізму вільної конкуренції з її здебільшого гіпотетичною можливістю тісного союзу пролетаріату з трудящим селянством у процесі перетворень суспільства на комуністичних засадах. З іншого боку, існував сумний досвід опору селянства намаганням знищити приватну власність у ході європейських революцій, який примушував сумніватись в доцільності марксистських умоглядних побудов. За таких обставин тривале утримання влади вимагало вироблення чіткої концепції “соціалістичного” перетворення селянства шляхом позбавлення його не лише класових, але й національних специфічних рис. Базовою передумовою для цього мало стати впровадження у середовище українського селянства ідеології так званого “комуністичного інтернаціоналізму”.

Попри свою актуальність спеціальні праці присвячені аналізу цієї проблеми в сучасній українській історіографії відсутні. Дослідники лише побіжно зверталися до окремих її аспектів у процесі з’ясування суміжних проблем вітчизняної історії. Відтак метою цієї статті є аналіз теоретичних підвалин впровадження ідеології комуністичного інтернаціоналізму в середовище українського селянства упродовж 1920–1930-х років минулого століття.

Загострення соціальних та міжнаціональних суперечностей в СРСР, що органічно пов’язувалися з впровадженням в життя в тривіалізованому вигляді ленінського вчення про єдність національних і інтернаціональних завдань пролетаріату, акцентувало посилену